

“МОЛДОВСЬКІ ТРОФЕЇ” У ЦЕРКВАХ ВОЛОДИМИРСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НАПРИКІНЦІ XVII СТОЛІТТЯ

При опрацюванні протоколів візитації володимирської частини Володимирської єпархії 1695 р. привернули увагу відзначені в описі церкви святих Бориса і Гліба в селі Шклінь (нині Горохівського р-ну Волинської області) царські врата, “надані”, за свідченням візитатора, “з Сучави”¹. Вказавши на унікальне для регіону походження, візитаційний протокол – згідно зі стосованою формулою запису – не подав про цей винятковий для тогочасної Волині об’єкт ніяких докладніших відомостей. Тому наведений джерельний переказ ніби мав видатися приреченим залишитися самотнім відособленим фактом серед “нерозгаданих таємниць” релігійної мистецької культури Волині. Адже виглядало зовсім незрозумілим, у який спосіб царські врата з немало віддаленої Сучави мали бути “надані” до волинської сільської церкви у місцевості, що, за свідченням заголовку відповідного протоколу, який незмінно подавав власників – патронів парафії, на той час належала до Горохівського ключа маєтків шляхетської родини Віельгорських.

Проте “шклінська загадка” отримала продовження, доповнення і розвиток у ще одній аналогічного походження позиції тієї ж візитації. При описі Хрестовоздвиженської церкви в селі Смідин Ковельської протопопії (нині село Старовижівського р-ну Волинської обл.) відзначено: “obrazy namiesne znamienite wielce z Jass przywiózł i padał pan Lazniwski i carskie drzwi”². Смідинський запис вказує на походження – тим разом з тодішньої столиці Молдови Ясс (нині на території Румунії) – насамперед високомистецької, як випадає здогадуватися на підставі застосованого окреслення³,

¹ Публікацію див.: Генеральні візитації церков і монастирів Володимирської унійної єпархії кінця XVII – початку XVIII століть: книга протоколів та інші описи / Загальна редакція та історичний нарис Анджеј Гіль, Ігор Скочиляс; упоряд. Анджеј Гіль, Ірина Маркевич, Ігор Скочиляс, Ірина Скочиляс. – Львів; Люблін, 2012. – С. 124.

² Там само. – С. 197.

³ Залучена характеристика “znamienite wielce” у протоколах застосована ще також до збережених досі намісних ікон Преображенської церкви у Волиці-Комаровій Сокальського р-ну Львівської обл. (Червоноградський музей історії релігії). Репродукції див.: *Александрович В. С.* Архітектура, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво // *Історія української культури: У 5 т. – К., 2003. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. – С. 885 (“Спас”); Шовкова О.* Червоноградська збірка // *Пам’ятки України: історія та культура. – 2004. – Ч. 1. – С. 85 (“Спас” і “Богородиця”).* Див.: Генеральні візитації церков і монастирів... – С. 17. Сама колишья монастирська церква при цьому названа “znamienita wielka”: Там само. – С. 18. Окреслення “znamienite” застосовано неодноразово як до храмів, так і до ікон, див., зокрема: Там само. – С. 10 (іконостас у церкві архангела Михаїла в селі Хмелів Володимирського р-ну Волинської обл.), 20 (“znamienicie wystawiona” церква Успенського монастиря у Стоянові Сокальського р-ну Львівської обл.), 31 (“wystawiona znamienicie” Преображенська церква в Замличах Локачинського р-ну Волинської обл.), 37 (дерев’яний хрест “znamienicie rzezany”, “znamienicie murowana” Миколаївська

роботи намісних ікон й, очевидно, так само, як і в шклінській церкві, – царських втрат. При цьому подано особу конкретного жертводавця. Втім, ним виявився ближче, однак, не відомий “pan Lazniwski”. За свідченням візитаційного протоколу, він мав не тільки надати до церкви, а й сам особисто спровадити – випадає здогадуватися – з Ясс намісний ряд ікон (чи тільки намісні ікони Спаса та Богородиці) з царськими вратами. У наступній візитації 1700 р. відзначено присутність при її проведенні “samej j[ej] m[ość] p[ani] Lazniskiej”⁴. Попри запис прізвища в дещо відмінній версії, йдеться, очевидно, про дружину жертводавця. Найправдоподібніше, в них випадає вбачати подружжя актуального адміністратора смідинського королівського маєтку.

Між обома наведеними фактами з різних регіонів Західної Волині логічно закласти вірогідний внутрішній зв’язок. До такої ймовірності відсилає засвідчене в обох випадках спровадження зафіксованих у нічим не пов’язаних між собою сільських церквах Волині церковних речей з віддаленої Молдови. Візитаційний протокол фіксує молдовське походження як щось добре відоме, тому в їх появі на Волині випадало би сприймати факт, радше, стосовно недавнього часу. Ця обставина підказує здогад, чи не є відзначені в церковній візитації Володимирської єпархії молдовські церковні речі “трофеями” знаного молдавського походу польських військ 1686 р., коли польський король Ян III Собеський намагався, підпорядкувавши Молдову та Волощину, вийти до гирла Дунаю⁵? Посереднім підтвердженням такого пояснення сприймається наведене у візитаційному протоколі входження Смідина до королівських маєтків. Принаймні, не випадало би сумніватися, що відзначений в місцевій церкві привезений зі столиці Молдови намісний ряд з царськими вратами походив з яських трофеїв вказаного жертводавця і саме в такий спосіб мав потрапити до волинського села. Відповідно надання сучавських царських врат шклінської церкви здогадно випадало би приписати комусь із української шляхти з-поміж оточення власників села Віельгорських, що так само мали брати участь у молдовському поході 1686 р.

У літературі віддавна відомі “скарби” сучавського митрополита Досифея, які він вивіз, виїжджаючи з польськими військами⁶. Зокрема, певну їх частину успадкував львівський владика Йосиф (Шумлянський), й надалі різномірні “сучавські” церковні речі такого походження відзначені в інвентарях собору святого Юра з XVIII ст.⁷. Володимирська візитація вперше привертає увагу до “молдовських трофеїв” з-перед кінця XVII ст. у їх ширшому географічному й не тільки географічному контексті. Наведені записи дали конкретні свідчення того, як окремі учасники походу 1686 р. поверталися, прихопивши, втім, і церковні цінності й, звичайно, не тільки з яських

церква в Охлопові Горохівського р-ну Волинської обл.), 46 (“murowana znaminita” Покровська церква Низкиницького монастиря), 59 (“Deisus w słupach znamienitej roboty” в церкві архангела Михаїла в Ізові Володимирського р-ну Волинської обл.).

⁴ Генеральні візитації церков і монастирів... – С. 197.

⁵ Коротко про цей похід див.: *Wójcik Z.* Jan III Sobieski 1629–1696. – Warszawa, 1983. – S. 379–383. Докладніше див.: *Chowaniec Cz.* Wyprawa Sobieskiego do Mołdawii w 1686 r. – Warszawa, 1932.

⁶ *Sokołowski M.* Spadek po metropolacie suchawskim Doziteuszu i jego losy // *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce.* – Kraków, 1891. – Т. 4. – S. 87–105.

⁷ *Александрович В.* Мистецька спадщина // *Александрович В. С., Ричков П. А.* Собор святого Юра у Львові. – К., 2008. – С. 164.

та сучавських храмів... Так само цілком очевидно у відзначеному зв'язку варто мати на увазі не тільки волинських учасників експедиції: лише випадковим збігом обставин зазначена сторона походу виявилася зафіксованою на Волині. Подальше опрацювання різнорідного комплексу писемних матеріалів епохи, безперечно, здатне запропонувати й інші відповідні приклади.

Зафіксовані у протоколах візитацій двох сільських церков Володимирської єпархії наприкінці XVII ст. царські врата й намісні ікони, привезені з Сучави та Ясс, окрім конкретного свідчення певного історичного факту свого часу, сприймаються водночас також скромним, проте важливим причинком до зовсім не опрацьованої, хоч і за різноманітних обставин неодноразово відзначеної у літературі теми різнорідних “військових трофеїв”, які за різних обставин потрапляли до України. Історичну вартість таких відомостей визначає відкликання до комплексу поширених у тогочасній дійсності явищ, що лише зрідка й хіба, радше, цілком випадково, як у конкретному розглянутому волинському випадку, здатні були потрапити на сторінки документів. А відповідні матеріальні сліди – автентичні пам'ятки ще рідше зберігалися упродовж століть. Що ж до джерельних свідчень, то за актуального стану історично-мистецьких досліджень в Україні та залучення до них комплексу писемних джерел, попри впровадження до наукового вжитку поодиноких фактів, досі як окреме самостійне явище вони ніколи не привертала уваги.

Володимир Александрович (Львів)